

SOVĚTSKÉ ROLNICTVO VE VELKÉ VLASTENECKÉ VÁLCE

J. V. Arutjunjan, Sovětskoje krestjanstvo v gody Velikoj otěčestvennoj vojny, II. doplněné vydání nakl. „Nauka“, Moskva, 1970, 466 s.

Velká vlastenecká válka byla obrovskou zkouškou sovětského zřízení, zdrojů a možností socialismu v konfrontaci s hitlerovským Německem, které se opíralo o zdroje celé okupované Evropy. Byla zkouškou pevnosti a historické pokrokovosti socialistického zřízení, předností socialistického uspořádání sovětského zemědělství, politické, hospodářské a morální pevnosti dělnicko-rolnického svazku. V nepředstavitelně obtížných podmínkách války sovětské rolnictvo prokázalo téměř zázračnou sílu, odolnost a věrnost socialismu.

Recenzovaná kniha, jejíž autor není pouze historik, nýbrž zároveň přední sovětský etnograf a agrární sociolog, je významným přínosem k dějinám kolchozního rolnictva i dějinám Velké vlastenecké války. Její druhé rozšířené a doplněné vydání kriticky doplňuje a opravuje původní verzi, zároveň se však také vypořádává se schématickými a chybnými pohledy na některé otázky historie sovětského rolnictva a zemědělství za války; prosazuje v historiografické práci přísný realismus. Bez příkras, ale plasticity, někdy až strhujícím způsobem líčí kniha historický čin sovětského rolnictva, které nejenže tvořilo hlavní masu Rudé armády a sovětských partyzánů, ale řešilo, vedle zbrojního průmyslu, základní hospodářsko-politický úkol — zajistit výrobu potravin a surovin pro armádu a zázemí, a to v nepředstavitelně obtížných podmínkách.

V knize lze vystopovat tři základní tematické linie: analýzu rozvoje sovětského zemědělství za války, analýzu sociálního, politického a kulturního vývoje sovětského rolnictva jakožto historického subjektu, analýzu dělnicko-rolnického svazku za války, obsahu, forem a metod vedení rolnictva dělnickou třídou a komunistickou stranou.

Práce je rozdělena do úvodu, osmi kapitol a rozsáhlých materiálových příloh. Úvod podrobně kriticky rozebírá existující historickou literaturu, poukazuje na sporné otázky a naznačuje jejich řešení.

První kapitola líčí boj o úrodu v r. 1941, drama evakuace a stranickopolitickou práci na venkově v prvních letech války. Druhá je věnována otázkám pracovních sil v zemědělství a práci s kádry. Třetí — pracovní iniciativě a mobilizaci hmotných zdrojů výroby. Čtvrtá — rozvoji zemědělství v letech 1941–43, v rostlinné i živočišné výrobě. Pátá — systému a provádění výkupu, všelidovému hnutí na pomoc frontě. Šestá — situaci rolnictva na okupovaných územích a odstraňování důsledků okupace. Sedmá — stavu výrobních sil a vzestupné tendenci v zemědělství v poslední fázi války. Osmá — vlivu války na situaci rolnictva: na počet a strukturu rolnictva, na vztah společenských a osobních momentů v životě rolnictva, na kulturu a způsob života na vsi.

Autor realisticky ukazuje obrovské ztráty a nepředstavitelné obtíže, za nichž kolchozní rolnictvo plnilo svou historickou funkci. Okupace hlavních zemědělských oblastí, evakuace a reevakuace zemědělské techniky a hospodářského zvířectva, kritický nedostatek zemědělských strojů, pracovních sil, zvláště mužů, kteří odešli do armády, kvalifikovaných kádrů atd. — to jsou jen některé z problémů, na nichž autor ukazuje veškerou složitost a obtížnost situace. Podrobný realistický rozbor těchto obtíží dává ještě ve větší míře vyniknout obrovskému úsilí, pracovní a vlastenecké iniciativě sovětského rolnictva.

Autor v práci polemizuje s některými nehistorickými tvrzeními, podle nichž zemědělská výroba a produktivita práce prý za války dokonce vzrostla. Realisticky ukazuje na (naprosto pochopitelný) pokles výroby i produktivity práce, extenzifikaci výroby a zhoršení agrotechniky, zvláště v prvních kritických letech války (1941–43). Dokazuje však, že sovětské rolnictvo splnilo v těžkých podmínkách války svůj historický úkol – zásobit armádu a průmysl vším minimálně nezbytným. Tento úkol splnilo samo, prakticky bez cizí pomoci (pomoc spojenců podle lend-leasu činila pouze 2,8 % průměru ročního výkupu obilovin). V letech 1944–45, i když nedosáhlo předválečné úrovně výroby, nastala v sovětském zemědělství vzestupná tendence.

Autor podrobně analyzuje mechanismus mobilizace hmotných i lidských zdrojů sovětské vesnice, aby se tento úkol podařilo splnit. Podrobně si všímá iniciativy rolnictva, jeho morálně politické zralosti. Neidealizuje však tento proces. Poukazuje na jeho rozpornost, obtíže, stinné stránky atd.

Podrobně se v této souvislosti zabývá vedoucí úlohou komunistické strany a řídicí funkcí sovětského státu. Analyzuje jednotlivé formy vedení a řízení, realizace dělnicko-rolnického svazku, hodnotí jejich klady, ale i záporné jevy a chyby.

Ze sociologického hlediska jsou pak zvláště zajímavé ty části knihy, které pojednávají o sociální struktuře sovětského rolnictva za války, o vztahu společenského a osobního v práci a životě kolchoz-

níků (zvláště zajímavý je tu realistický rozbor funkce záhumenkového a osobního hospodářství v podmínkách války), o kultuře a způsobu života kolchozníků. Podmínky života kolchozníků za války byly nepředstavitelně těžké. Přesto neinformovaného čtenáře překvapí péče i prostředky, které v těchto podmínkách sovětská vláda věnovala udržení a rozvoji vzdělání, lékařské péče apod. na vesnici.

Kniha je solidní historickou monografií, opírající se o různorodý bohatý (především archivní) materiál. Místo pochybené „ilustrativní“ metody používá mnohem pracnější metody shromažďování a ověřování dosud často nepoužívaného statistického materiálu, umožňující přesnější zobecnění. Kritická práce autora s materiály je vzorná. Kniha však přitom není nezáživným faktografickým čtením. Autor dokázal plasticky vylicit základní sociální procesy na vesnici v jejich životnosti a konkrétnosti. Nevyhýbá se používání typických příkladů, které však nenahrazují celkovou analýzu, ale dokreslují ji a naplňují masem a krví.

Kniha tak dává přesvědčivou odpověď na to, proč a jak bylo sovětské rolnictvo schopné stát se vedle dělnické třídy a sovětské inteligence tou sociální silou, o níž se rozrazil německý fašismus. Je proto poučným čtením nejen pro historika nebo sociologa, ale i pro širší veřejnost, zajímající se o sociální otázky vývoje zemědělství.

Dr. P. Kohn

ZEMĚDĚLSKÁ MLÁDEŽ A SOCIÁLNÍ PŘEMĚNY

Ulrich Planck, *Landjugend im sozialen Wandel – Výsledky analýzy trendu životní situace západoněmecké mládeže* – Nakladatelství Juventa, Mnichov, 1970.

Problematika zemědělské mládeže se dostává do středu zájmu všech vyspělých zemí světa. Je to tím, že mladý dorost zemědělských výrobců reaguje na agrární přeměny mimořádně citlivě. Podle společenského řádu země se ovšem liší formy přístupu k této otázce. Liší se také podle cílů záměry i metody sociologických výzkumů. Největší rozdíly zjišťujeme při hodnocení závěrů analýz, které se v socialistické zemi stávají součástí sociálního plánování a podkladem sociálně ekonomických prognóz, zatímco v zemích kapitalistických slouží v nejlepších případech za základ později nesplněných volebních programů buržoazních stran. Nicméně lze různé výzkumy, prováděné na Západě, často považovat za zajímavé jak z hlediska metodiky, tak i obsahem. Jednou z takových prací je bezesporu kniha prof. Ulricha Plancka o zemědělské mládeži v NSR.

První výzkum západoněmecké mládeže se konal již v letech 1953 až 1956. Z důvodů metodických se muselo posečkat více než 10 let, až všechny ročníky první-

ho průzkumu dospějí, takže k opakovanému výzkumu došlo až v r. 1967. V obou vzájemně srovnatelných výzkumech šlo o pokud možno rozsáhlý pře-

hled sociální struktury, chování a posto-
jů vesnické mládeže, přičemž stály ve
středu zájmu rodina, povolání, výchova,
volný čas i politika. Výzkumem měly být
podchyceny, kvantifikovány a upřesněny
tendence změn na venkově podle druhu,
rozsahu, směru a dopadu.

Výzkum hodnotí mládež jako seismo-
graf, objekt i nositele hospodářských,
sociálních i institucionálních změn proto,
že reaguje na sociálně ekonomické zmē-
ny rychleji než jiné věkové skupiny. Vy-
chází dále z teze přinucovacích tlaků,
jimž je mládež vystavena: tlak směrem
k výkonu, rozhodování, kooperaci a mo-
bilitě.

Planck uznává, že mnoho naznačuje
definitivní konec „samovlády“ rolníka
a autonomie jeho dvora, že jako článek
výživářského řetězu podléhá přinucova-
címu tlaku směrem ke kooperaci. „Ne-
poměr mezi rychle narůstající produkcí
a pomalejším narůstáním odbytů nutí
zemědělství, jako mnoho jiných hospo-
dářských odvětví, k vyřazování zaměst-
naných a podniků.“ Ekonomický tlak,
nutící ke změně pracoviště, místa práce,
bydliště nebo povolání, může být – jak
píše autor – pocíťován jako tvrdá rána
osudu. Mobilita může být ovšem též chá-
pána jako cesta k vyššímu životnímu
standardu, jako „šance sociálního vze-
stupu“ a možnost k sebeuskutečňování
i osobnímu rozvoji.

Nakonec jde Planckovi o otázky adap-
tability mládeže, o to, jak se u ní proje-
vuje protiklad mezi tradičními společen-
skými formami a městskými vlivy. Vý-
zkum byl tedy v podstatě zaměřen k vše-
možnému vystižení faktorů, které působí
na změny, týkající se především mla-
distvých:

1. uvolňování tradičních vazeb,
2. technický pokrok,
3. dopravní zpřístupnění,
4. pronikání masových sdělovacích pro-
středků,
5. rozšiřování funkcí venkova.

Sociální změna působí takto sama ja-
ko důležitý společenský faktor. Uvedený
výčet prvků výzkumu – i když obsah
a pořadí mohou být předmětem diskuse
– napovídá, že máme co činit se závaž-
nou publikací.

Uvážíme-li současné potíže zemědělství
v rámci EHS a hodnotíme-li samotné
výsledky předloženého sociologického vý-
zkumu,aráží celkem optimistické hod-
nocení autorovo. Domnívá se, že mládež
překonala krizi sociálních změn na ven-
kově a že hledí do budoucnosti s důvě-
rou. Tvrdí, že existenční potíže jsou jen

výjimečnými případy, ale zároveň říká
doslova, že se u mladé generace v po-
vážlivé míře množí. Přiznává, že pro
mladé lidi je velmi obtížné držet krok
s rychlým vývojem, takže nastává ne-
bezpečí rozštěpení mládeže na část
agrárně zaostalou a industriálně byro-
kratickou, nebezpečí, které v poslední
době zesiluje. Rozdíly mezi venkovskou
a městskou mládeží tedy v podstatě na-
růstají.

Autor ukazuje, že se proti tomu v mno-
hých oblastech sociální status venkov-
ských děvčat přiblížil k životním pod-
mínkám mladých mužů, kterým společ-
nost tradičně dávala přednost. Úplně
rovnoprávního postavení ženské a muž-
ské mládeže nebylo ovšem ještě zdaleka
dosaženo a zůstává ještě mnoho pozůstat-
ků dřívějšího zkracování a přežilé so-
ciální kontroly, především ve veřejném
životě a v oblasti rovnoprávního povo-
lání. Planck se přimlouvá za opatření,
která by v této oblasti mohla zabrzdit
útek z venkova, který má právě u děvčat
mnoho dalších závažných důsledků.

Struktura zemědělské mládeže se při-
způsobuje urychleně parametrům ostatní
společnosti. Souběžně se strukturálními
změnami v oblasti povolání, jsou přebí-
rány modely chování a systémy hodnot.
Konstatuje se, že vesničtí rodiče chápou
nyní tento nutný proces ve větší míře
než tomu bylo při prvním výzkumu,
čímž narůstá prostor pro vlastní rozho-
dování mladých. Kontakty s ostatním
světem se rozmnožily prostřednictvím
hromadných sdělovacích prostředků, tu-
ristiky a dojížděním do práce. Sociální
změny zrušily úzké skupinové vztahy
bydliště a umožnily tak, aby venkovská
mládež vyšla z kruhu rodiny a obce do
širokých vztahů průmyslové rozvíte
společnosti. Podle výsledků rozhovorů vy-
plývá, že se mladí ochotně zařazují do
„většího světa“ a bez zvláštních obtíží
jeho podmínkám přizpůsobují. Považují
za samozřejmost zúčastnit se výsledků
technického rozvoje a existujících sociál-
ních vymožeností. Venkovská mládež
přebírá v rostoucí míře městské formy
uspořádání volného času a průmyslové
formy činnosti v povolání, ačkoliv lze
zpozorovat širokou škálu tradičních po-
stojů, které dosud přetrvávají.

Přijímání nových sociálních vzorů se
uskutečňuje o to lépe, čím vzdělanější
jsou mladiství a čím více se uskutečňují
vztahy mezi generacemi uvnitř rodiny
na základě skutečného partnerství. Pře-
vážně nenarušené rodinné poměry a po-
měrně stabilní sociální vztahy ve ven-
kovských obcích ulehčují mladší gene-

raci účast na sociálních přeměnách. To není ovšem zdaleka normální stav. Duševní a odborná příprava vesnické mládeže nemůže být podle autora považována za uspokojující vzhledem k budoucím požadavkům zemědělství NSR. Značná část mládeže, se kterou byl výzkum proveden, je dostatečně k výkonu motivována, ochotná přijmout přeměny a uvažuje racionálně tak, aby mohla být aktivní při prosazování strukturálních přeměn na vesnici. Planck připojuje

ovšem poznámku, že hrozí nebezpečí ztráty zainteresovaných, pokrokových a podnikavých pracovníků pro zemědělství, nedojde-li k odpovídajícím opatřením v oblasti regionální politiky. Odejdou zejména ti, kdož mají vyšší životní nároky. Na konci této velmi zajímavé knihy docházíme k úsudku, že na exaktně kladené otázky nemůže dát ve všech směrech konkrétní odpověď.

Doc. ing. H. Schimmerling, CSc.

ZEMĚDĚLSKÉ DĚLNICTVO V MODERNÍ ČESKÉ SPOLEČNOSTI

O. Kodedová, R. Franěk, J. Cézar, J. Šprysl, V. Lacina, *Zemědělské dělnictvo v moderní české společnosti*. Nakladatelství Práce, Praha, 1971, str. 212, 35,— Kčs.

V československé marxistické historiografii uplynulých 25 let se věnovalo problematice sociálního vývoje našich zemí v období kapitalismu velmi mnoho pozornosti, ale výsledkem byly skoro vždy jen dílčí a časově omezené studie, které neumožňovaly pochopení této problematiky v delším časovém úseku a v širších teoretických souvislostech. Stejná situace byla i v naší agrární historiografii, kde kromě Stočesovy knihy „Postavení zemědělské malovýroby kapitalistické ČSR“ (Praha 1958) nemáme další syntetické práce se sociální tematikou. Teprve v minulém roce měla možnost historická veřejnost i široká čtenářská obec přivítat další syntetický přehled sociálního vývoje českého venkova v knize O. Kodedové a kol. „Zemědělské dělnictvo v moderní české společnosti“. Autoři poprvé zachytili vývoj zemědělského dělnictva v celém jednom století kapitalistického vývoje našich zemí od r. 1848 do r. 1949 — tedy období od zrušení roboty do konce období soukromého hospodaření.

Práce je přehledně rozčleněna do pěti kapitol, které jsou věnovány rozborům problematiky početního vývoje zemědělského dělnictva a jejich sociálního, politického i právního postavení v jednotlivých vnitřně uzavřených etapách vývoje. První etapu tvoří období od zrušení roboty v r. 1848 do přelomu století. Další kapitola je věnována období nástupu a přechodu k imperialismu, včetně první světové války. Samostatné kapitoly dále zachycují období předmnichovské republiky, okupace a období po druhé světové válce do konce období soukromého hospodaření. Kniha je doplněna poznámkovým aparátem, četnými exkursy a statistickými i obrazovými přílohami. Zvláště považuji za nutné upozornit na předmluvu k celé knize od Jurie Křížka, v které se podařilo sociální problémy zemědělského dělnictva výstižně zařadit do širšího kontextu problematiky celého hospodářského vývoje našich zemí v období kapitalismu a to způsobem, který bude provokovat čtenáře k vážnějšímu teoretickému zamyšlení nad celou knihou.

V předmluvě je zdůrazněn význam revolučních změn v zemědělské výrobě v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu, které vedly ke vzniku kapitalistického obchodního zemědělství a zasáhly hluboce do sociálních vztahů na vesnici. Tyto změny vedly k diferenciaci venkovského obyvatelstva na majitele výrobních prostředků a na majitele pracovní síly.

Zatím co v podmínkách feudálního naturálního hospodaření máme co činit více méně se zvykovou, tradiční hospodářskou činností, pak v podmínkách zbožně peněžní směny je nucen rolník svoji činnost racionalizovat vzhledem k trhu, tzn. hledat cesty, jak nejlépe využít své výrobní prostředky a pracovní sílu vzhledem k trhu. Ekonomicky se tyto změny opíraly v podstatě o dvě zásady — o zásadu největší účinnosti a o zásadu úspory prostředků. Obě zásady se ve vývoji zemědělství našich zemí uplatňovaly. Závody vyrábějící pro trh byly nuceny výrobu racionalizovat ve větší míře a rychleji než závody, jejichž hospodaření si ještě dlouho udržovalo převážně

naturální charakter. A právě v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu sehrála v procesu kapitalistické racionalizace významnou úlohu námezdní práce, která předčila dřívější robotní práci především svou výkonností. V kalkulačních velkostatku počítal se jeden den robotní práce jako polovina dne námezdní práce a jeden robotní potah jako třetina panského potahu.

Další důležitý zlom ve vývoji zemědělství vidí autoři v období přechodu a nástupu imperialismu a pak v období přechodu k socialismu: „Teprve masové uplatňování kapitalistických civilizačních prostředků — zvláště strojů a elektřiny — si vyžádalo pronikavější a zejména trvalou vnitřní dělbu práce a specializaci v zemědělství. Tato nová etapa trvalé dělby práce v zemědělství se však mohla dostatečně projevit až po úplném zespolečenštění výrobních prostředků, i když předtím postupně začala působit na postavení námezdní síly v zemědělství, neboť z ní poznenáhlu činila kvalifikovanou sílu“.

V období imperialismu máme již co činit s vědomým racionalizačním hnutím. I když tento jev není stále v širších souvislostech náležitě teoreticky objasněn, přece jenom ukazuje, že kapitalistické zemědělství hledalo samo zevnitř cesty, jak se zbavit svých neduhů.

Zemědělské dělnictvo tvořilo po celé období imperialismu velmi levnou nekvalifikovanou pracovní sílu. Zemědělskému dělníku zpravidla chybělo ukončené základní vzdělání. Jeho kvalifikace záležela snad jen v získání praktických zkušeností ze zemědělské práce. Pokud šlo o odborné vzdělání, nebyla situace o mnoho lepší ani v mase drobných a středních závodů. J. Dokládá ve 20. letech zjistil u 89 % účastníků jeho ankety nesprávné používání průmyslových hnojiv, u 77 % špatný výběr a odchov plemenného dobytka, u 72 % nesprávné obdělávání půdy, u 71 % nesprávné ošetřování chlévské mrvy, 65 % nesprávné krmení dobytka atd. V tomto období se stala také námezdní práce nepřímo brzdou zavádění technického pokroku do zemědělské výroby. Mnohé práce se to-

tiž v důsledku nízkých mezd vykonaly námezdně levněji než stroji, jejichž provoz a zejména opravy byly velmi drahé. Porovnáme-li indexy cen výrobních prostředků s indexy mezd v delším časovém období vynikne tento jev velmi podstatně.

	1913—14	1938	1946
Čeď	100	770	3503
Nádeníci	100	725	4253
Akord	100	772	3642
Oprava strojů	100	1090	5153
Drobný inventář	100	994	5053
Olej a mazadla	100	1325	4967
Paliva a svítidla	100	1028	4034
Úmor strojů	100	882	2302

Avšak i přesto námezdní práce ustupovala, a to rychleji než klesal celkový počet zemědělského obyvatelstva. K nejrychlejšímu úbytku námezdní práce došlo v posledních obdobích. Jestliže v r. 1937 připadalo v Čechách na 1 ha zemědělské půdy 299 hodin námezdní práce, pak v r. 1948 již jen 146 hodin.

Velkou pozornost věnují autoři sociálnímu postavení zemědělského dělníka za kapitalismu a procesu jeho třídního uvědomování. Analyzují podrobně jednotlivé faktory jako byla celková hospodářská vyspělost určité oblasti, intenzita hospodaření, sezónnost zemědělských prací, feudální přežitky, vztah města a venkova atd. I přes dílčí a částečné zlepšování sociálního postavení zemědělského dělnictva přesvědčivě dokazují, že zemědělský dělník patřil vždy k nejhůře placeným kategoriím dělnictva. K jeho vykořisťování je třeba připočítat ještě časté případy špatného bydlení, špatné stravy i surového zacházení, abychom mohli pochopit jeho zoufalé postavení.

Závěrem je třeba ocenit, že autoři sáhli právě k sociální problematice českého venkova, která tvoří jednu ze stinných stránek kapitalistického rozvoje našich zemí. I když patří již zcela minulosti, přece jenom má stále velký aktuální význam, abychom mohli plně docenit význam socialistické přestavby vesnice.

Dr. J. Pátek, CSc.

STARŠÍ LIDÉ NA VENKOVĚ

B. Kaufman, V. Schimmerlingová: Výzkum života a potřeb starých občanů, II. Venkovské obyvatelstvo. Vydal Ústav sociálního zabezpečení, Praha, Sborník č. 44, 1971, 204 str. (neprodejná publikace).

Koncem minulého roku vyšla tato velmi potřebná studie s dodatkem H. Zemanové „Výsledky ankety u terénních pracovníků“. Práce není pouhou úvahou, založenou na rozboru statistického materiálu, ale opírá se především o vlastní sociologický průzkum vzorku, který je přiměřeně reprezentativní. Zmíníme se o druhém dílu, který pojednává o starých osobách na venkově a zajímá především sociology venkova. V jeho třinácti kapitolách nebylo na nic závažného zapomenuto. Např. je tu pojednání o rodinných poměrech, bydlení starých lidí, finanční situaci, povaze domácnosti, veřejné péči o staré lidi atd.

I když náš stát odstranil extrémní bídu

starých lidí sociálním pojištěním, snaží se vybudovat dostatek domovů atd. pro staré lidi, zůstalo ještě dost tíživých poměrů, nad nimiž se musí zamýšlet naše sociální péče i organizátoři naší socialistické vesnice. Podklad nejen k zamýšlení, ale k účinným zásahům poskytuje právě tato významná publikace.

Publikace byla vydána jako neprodejná (pro úřední potřebu), což je škoda, protože by neměla scházet na stole těch pracovníků, kterým leží na srdci úplné zlikvidování jevu, který nijak nezapadá do socialistické společnosti.

Prof. J. Tauber

SOCIOLOGIA RURALIS — ROČNÍK XI/1971

Máme před sebou opět jeden ukončený ročník časopisu Evropské společnosti pro sociologii venkova Sociologia Ruralis. Zachoval si pestrost předcházejících let, je i v tomto roce celkem věrným odrazem situace rurální sociologie, především v zemích západní Evropy. Příspěvků východoevropských sociologů zemědělství je tu opět poměrně málo.

Ročník se jako obvykle skládá z původních prací, informací z činnosti Evropské společnosti pro sociologii venkova a obšírné rubriky recenzí došlých knih. Obsahově se původní statě v tomto ročníku zabývají šířením inovací ve venkovském prostoru, problematikou sociálních systémů, struktur a typů vesnice a posléze i některými sociálně ekonomickými otázkami v kontextu se současným vývojem tzv. průmyslové společnosti. Zveřejněné práce jsou volbou tématu i obsahu značně rozdílné úrovně. Nacházíme tu články popisné a prostým výkladem i některé, snažící se o odhalení podstaty sociálních jevů.

Šíření inovací je předmětem společné práce několika amerických autorů pod vedením G. E. Klonglana. Místo aby kladli rovnítko mezi vztahem adopčních jednotek ve stadiu přijímání inovace, dávají proporce adopčních jednotek v každé etapě adopčního procesu. Práce ukazuje konkrétní aplikaci tohoto konceptu při analýze empirických dat, pokouší se o demonstraci její použitelnosti při srovnání změn v rozsahu difúze v časové řadě a při dvou (umělé osemeňování ve srovnání s chemickým bojem proti plevelům) nebo více inovacích ve stejném časovém úseku. Je zřejmé, že empirický výzkum nám může poskytnout informace o určitém spojení mezi fakty, nemůžeme se však zároveň obejít bez konkrétní sociální situace, ve které se daný proces odehrává. To však zmíněnému článku právě chybí a proto je nám další práce M. Cernei a kol. jak metodologickým přístupem, tak předmětem zájmu podstatně bližší. Výzkumem dvou rumunských vesnic byl učiněn pokus

zjistit rychlost adopce inovací nebo ochoty jejich přijímání, přičemž se vychází z těchto faktorů:

- informace a její role v adopčním procesu,
- znaky všeobecného socioekonomického systému,
- typické charakteristiky vesnice jako sociálního systému a stupeň identifikace členů se systémem,
- sociální status jednotlivců,
- racionální stránka chování jednotlivců vzhledem k družstevnímu hospodářství,
- způsob zájmu o inovaci (motivace pro její adopci).

Obsahem inovací rumunských vesnic je mechanizace různých zemědělských prací v podniku a stupeň využití průmyslových hnojiv, prostředků ochrany rostlin, kvalitnější osiva a jadrná krmiva. Kromě šíření technických inovací v zemědělské výrobě se studie zabývala také vnikáním inovací do soukromého života

družstevně rolnických rodin (šíření modernizace domácího nářadí a vlivu masových médií). Výzkum prof. Cernei a kol. soustředil zájem čtenářů *Sociologia Ruralis* na socialistická zemědělská výrobní družstva a ukázal rozhodující význam změněné sociální agrární struktury, jež určuje tempo prosazování inovací v zemědělství.

Prokázalo se, že v družstevním zemědělství socialistické země není informace o technických novinkách nejdůležitějším prostředkem šíření inovace. Zavádění technických novinek závisí na hlubších strukturálních faktorech, totiž na socioekonomické struktuře družstva a na celém sociálním systému. Článek vysvětluje čtenáři (pravděpodobně jsou to v tomto směru vůbec první informace těchto čtenářů), že v zemědělských družstvech je využití technických novinek financováno převážně státem a jím zároveň také kontrolováno. O výrobě, včetně zavádění inovací rozhoduje nikoliv jednotlivec, nýbrž skupina v rámci specifické struktury. Ve srovnání s tím vykonává informace větší vliv na rozhodování rolníkovy rodiny, pokud jde o přijímání a získání domácích technických pomůcek pro osobní potřebu.

Závěrem zjišťuje M. Cernea, že socialistická agrární struktura nemůže sama o sobě a automaticky zabezpečit optimální fungování systému. K tomu je zároveň třeba uvědomělá aktivita a schopné vedení, aby nový systém mohl být uplatňován a využívány všechny jeho možnosti. Modernizace vesnického života závisí v podstatné míře na vnitřní kohezi skupin pracovníků a na úrovni organizace výroby. Výzkum tak prokázal, že subjektivní podmínky rychlého vývojového tempa jsou současně závislé na odborných, morálních a politických kvalitách vedoucích pracovníků družstevních podniků.

Ovšem ročník 1971 *Sociologie Ruralis* obsahuje málo prací sociologů venkova ze socialistických zemí, problematika příspěvků se týká, kromě západní Evropy, ze značné části rozvojových zemí. Např. studie o deformaci sdělení při šíření inovací v Severní Indii (Fliegel a kol.) analyzuje údaje, sebrané v souvislosti s akcemi, které mají podpořit zemědělský rozvoj v této krajině. Údaje přicházejí od poradců, od dotazovaných s častým kontaktem s poradci, jakož i od těch, kdož mají řidší nebo chybějící kontakt. Hypotéza autora předpokládá, že přijímání inovací se liší při vytváření neformální komunikační sítě, již se inovace zprostředkují, nejvíce od její původní — zamýšlené — formy. Výsledky

výzkumu uvedenou hypotézu potvrdily, ukázaly výrazné rozdíly v adopci inovací mezi poradci z jedné strany a jejich rolnickými klienty (obzvláště těmi, kteří jsou v úzkém kontaktu s poradci) na straně druhé. Závěry z takto zjištěných rozdílů v přijímání inovací mezi poradci a jejich klienty se diskutují v článku na základě teorie difúzí (Rogers) vzhledem k možností úspěchu rozvojových programů.

Rovněž články „Typy společností a strategie rozvoje“ (Antinoro-Polizzi), „Rozvoj sociální struktury v brazilském zemědělství (Periera de Queiroz) a „Kooperace a poradenství v oblasti Serů (Senegal)“ (Gosselin) demonstrují vedle jiných příspěvků problémy rozvojových zemědělství a rozličné cesty hospodářské pomoci. Přitom aplikují autoři své konkrétní poznatky a zkušenosti, což činí mnohou práci zajímavou, přestože s navrženými cestami rozvojové pomoci nemůžeme vždy a všude souhlasit. Také práce, které se zabývají především sociálně ekonomickou problematikou francouzského a anglického zemědělství, svědčí o intenzivní výzkumné činnosti rurálních sociologů těchto zemí. Články však vypoovídají jen kuse o skutečných příčinách a určujících vztazích analyzovaných společenských jevů. Jako příklad lze uvést zajímavou práci „Novější vývoj rolnického rodinného života“ (Bernd van Deenen), faktograficky bohatě doloženou. Autor poukazuje na tři podstatné vývojové trendy, které mění strukturu západoněmecké rolnické rodiny:

1. přibývající počet sňatků v mladém věku,
2. narůstající nároky na životní úroveň,
3. změny ve způsobu chování uvnitř rodiny.

Výsledek je urychlený sled generací s tím důsledkem, že rolnická rodina nedaleké budoucnosti se bude skládat ze čtyř generací. Ty budou bydlet a hospodařit nejméně ve dvou, často ve třech domácnostech. Podle autorova názoru musí pak rodinný podnik poskytnout možnost existence pro dvě plně výdělečné generace a pro další dvě vyživované generace. To znamená zvýšení nároků na všech úrovních a ve všech oblastech.

V dalších úvahách se projevuje začarovaný kruh kapitalistického zemědělství: v mnohých podnicích brání limitující výrobní faktory — půda a kapitál — plnému využití dvou mužských pracovních sil. Autor vidí řešení v podniku s jedinou pracovní silou, který považuje za přechod buď k úplné likvidaci samotného závodu,

nebo k budoucímu spojování ve větší podniky s více pracovními silami. Na druhé straně se domnívá, že podniky s jedinou pracovní silou se mohou stát trvalou formou hospodaření. V důsledku toho se musí generace přímých následovníků přeskolit na nezemědělské povolání a vykonávat je — teprve vnuci by mohli převzít hospodářství. Podle článku je to umožněné tím, že při důsledném brzkém uzavírání sňatků je vnuk přibližně 22 let starý v době, kdy starší generace (jeho dědové) odchází s 65 lety na výměnek. Autor uznává, že se vývojem rodinné struktury mění agrární model a doporučuje rozejít se s představou rolnického rodinného podniku. Na jeho

místě by měl opodstatnění podnik s jednou a více pracovními silami. Znovu se tu ukazuje, že cesta od empirického poznání k teoretickému vědění není jednoduchá, že je třeba vybírat a ohodnotit ty znaky sociální reality, které jsou z hlediska společenského poznání skutečně podstatné.

Práce uveřejněné v *Sociologia Ruralis* roč. IX v mnohých směrech ukazují s jakou vážností se odborníci zamýšlejí nad současnou sociální problematikou. Často bývá citována Marxova myšlenka, že až dosud filosofové svět pouze vykládali, jde však o to jej změnit. Domníváme se, že v tomto směru musí naši kolegové vykonat ještě mnoho práce.

Literatura

- ANTINORO-POLIZZI J., Societal types and development strategies : 19-35.
BERND van DEENEN, Neuere Entwicklungen bäuerlichen Familienlebens : 401-415.
CERNEA M. a kol., Socio-economic structures and diffusion of innovation in the Rumanian co-operative village : 140-158.
FLIEGEL F. C. a kol., Message distortion and the diffusion of innovations in Northern India : 178-192.
GOSSELIN G., Cooperation et animation en pays Serer (Senegal) : 159-177.
KLONGLAN G. E. a kol., Conceptualizing and measuring the diffusion of innovations : 36-48.
PERIERA de QUEIROZ M. I. L'évolution de la structure sociale dans l'agriculture Brésilienne : 277-300.

Doc. ing. H. Schimmerling, CSc.

Podepsáno k tisku 5. 6. 1972